

Media w służbie reżimu. Przykład Rosji i wyzwania dla demokracji²

Wstęp

Przedmiotem artykułu są media. Działalność mediów została poddana analizie w kontekście ich wykorzystania dla realizacji celów niedemokratycznego reżimu, co ujęte zostało w pierwszej części artykułu: media w Rosji. Ta część stanowi wprowadzenie do rozważań nad dopuszczalnością ograniczenia swobody mediów w reżimach demokratycznych. Te kwestie zostały zawarte w drugiej części: media a demokracja i naczelne wartości w państwie. Jako wiodący kontekst rozważań przyjęto relacje pomiędzy działalnością mediów a bezpieczeństwem państwa.

W niniejszej analizie podjęto próbę odpowiedzi na pytania: czy wolność mediów jest nadrzędną wartością w państwie?; czy swoboda funkcjonowania mediów może być ograniczona w reżimie demokratycznym?; jeśli uznamy, że swoboda działania mediów może być ograniczona, to jakie muszą być spełnione ku temu przesłanki?

Jako hipotezę przyjęto, że: wolność mediów jest niezaprzeczalną wartością demokracji, jednak nie może być ona wartością nadrzędną nad zabezpieczeniem trwania państwa.

W celu realizacji przyjętego zadania badawczego i weryfikacji hipotezy zastosowano głównie metody: instytucjonalno-prawną, komparatywną i systemową. Część materiału zgromadzono metodą obserwacji.

¹ Prof. ucz. dr hab., Katedra Nauk o Polityce i Nauk o Społeczeństwie, Instytut Nauk Politycznych, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; waldemar.tomaszewski@uwm.edu.pl; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2598-2867>.

² Publikacja została napisana w wyniku odbywania przez autora stażu w Uniwersytecie Kłajpedzkim, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój), zrealizowanego w projekcie Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (POWR.03.05.00-00-Z310/17).

Literatura wykorzystana w pracy, poza klasycznymi opracowaniami z obszaru nauk o polityce i państwie, obejmuje aspekty medioznawcze i prawnicze. Większość wykorzystanych materiałów zagranicznych zostało zebranych podczas konferencji oraz staży i nie są one powszechnie dostępne w polskich zasobach. Wnioskowanie oraz przedstawione analizy dotyczące mediów w Rosji pochodzą z obserwacji bezpośredniej.

Media w Rosji

We współczesnych koncepcjach politologicznych media, jako „czwarta władza”, powinny być niezbędnym składnikiem demokracji, jako czynnik nie tylko informowania, ale także stabilizowania i hamowania w systemie podziału władz oraz istotne narzędzie kontroli nad klasycznym modelem Monteskiusza³. Media to również, w założeniach, podstawowy element wpływu społeczeństwa na władzę. Media, jako podmiot zaufania publicznego, w niedemokratycznych reżimach są jednak instrumentem wykorzystywanym do manipulowania społeczeństwem. Przykładem mogą być media w Rosji.

Należy wskazać, że dla około 60% Rosjan podstawowym źródłem informacji jest publiczna telewizja – kanały TV: *Rossija 1* i *Rossija 24*⁴. W ciągu ostatnich lat wydłużono np. czas emisji programu o wydarzeniach z tygodnia – „Wiadomości tygodnia”, którego prowadzącym jest Dmitrij Kisielow. Jest on równocześnie szefem rządowej agencji informacyjnej *Rossija Siegodnia*. Zwiększono również emitowanie do dwóch razy dziennie w dni powszednie programu „60 minut”, który prowadzi małżeństwo: Olga Skabiejewa i Jewgienij Popow. Podobnie, powięk-

³ Monteskiusz, *O duchu praw*, Warszawa 2017; T. Litwin, K. Łabędź, M. Nieć, *Czwarta władza, Ujęcie wieloaspektowe*, Kraków 2023; M. Sokołowski, *Media w Polsce. Pierwsza władza IV RP?*, Warszawa 2007.

⁴ Potwierdzają to eksperci z OSW, zob.: K. Chawryło, *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telew> (dostęp: 17.04.2023). Zob. też: A. Legucka, *Dezinformacja jako element wojny informacyjnej Federacji Rosyjskiej – założenia i efektywność*, „Sprawy międzynarodowe” 2020, nr 4, s. 160–184; M. Musiał-Karg, A. Łukasik-Turecka, *Disinformation in the Media Space During the War in Ukraine: How did Kremlin's fake news blame Ukraine, the USA and NATO for the Invasion*, [w:] *The War in Ukraine. (Dis)information-Perception-Attitudes*, red. M. Musiał-Karg, N. Lubik-Reczek, Peter Lang Verlag, Berlin 2023, s. 13–38.

szo czas nadawania codziennego programu „Wieczór z Władimirem Sołowjowem”, który trwa około trzech godzin. Każdy z wymienionych programów, jak i ich prowadzący, są bezpośrednio zaangażowani w propagandę działań rosyjskiej władzy.

Również Internet w Rosji nie jest wolny od wpływów władzy i zazwyczaj wykorzystywany jest jedynie propagandowo. Dotyczy to np. takich platform informacyjnych jak: „Konsomolskaja Prawda”, „Sputnik”, „RIA Nowosti”. Podstawowym narzędziem wyszukiwania informacji jest Yandex.

Rosyjski reżim jest bezwzględny dla wszelkich działań podejmowanych przez media poza kontrolą władzy. Przykładem może być uznanie SIA Medusa Project, wydawcę niezależnego portalu „Meduza”, za „organizację niepożądaną”, co oznaczało zakaz działalności tego serwisu informacyjnego w Rosji⁵.

Należy też pamiętać, że już w 2019 r. Rosja podjęła próbę całkowitego odłączenia się od światowego Internetu, w której udział wzięli wszyscy rosyjscy operatorzy. Wydano w tej kwestii specjalne prawo, tzw. dekret o suwerennym Internecie⁶. Od lutego 2022 r., po rozpoczęciu wojny w Ukrainie, Rosja stale doskonali system odłączenia się od globalnego systemu domen (DNS).

Jak ważne są media dla umacniania reżimu w Rosji świadczyć może przemówienie prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina, wygłoszone 21 lutego 2023 r.⁷ W swoim wystąpieniu wymienił on trzy obszary prowadzenia wojny: militarny, ekonomiczny oraz medialny. Wymiar medialny został potraktowany zatem symetrycznie do innych sfer wojny. Efektem takiego podejścia są liczne medialne działania, mające na celu zakłamywać rzeczywistość i propagować prorosyjskie informacje⁸.

⁵ B. Lewicki, *Rosyjski niezależny portal „Meduza” uznany za „organizację niepożądaną”*, „Dziennik.pl”, 26.01.2023, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/8646578,portal-internet-rosja-meduza-organizacja-niepozadana-zakaz-dzialalnosci.html> [dostęp: 23.06.2023].

⁶ Закон о „суверенном Рунете”, <http://duma.gov.ru/news/51194/> [dostęp: 25.06.2023].

⁷ Послание Президента Федеральному Собранию, 21.02.2023, <http://kremlin.ru/events/president/news/70565> [dostęp: 23.05.2023].

⁸ Zob. np. raport: A. Mierzyńska, *43 portale nadają codziennie antyukraińską propagandę po polsku*, „Oko.press”, 1.05.2022, <https://oko.press/antyuukrainska-propaganda-po-polsku-raport-z-sieci> [dostęp: 20.06.2023].

Wymiar wykorzystywania mediów dla celów propagandowych jest dość oczywisty i szeroko komentowany⁹. Dlatego też, za główny przedmiot niniejszych rozważań przyjęto kwestie bezpieczeństwa państwa w kontekście wpływu władzy na media. W tym aspekcie analizie poddano: sekurytyzację oraz polistrategię, jako instrumenty oddziaływania (i kreowania) społeczeństwa i jego nastrojów, przy wykorzystaniu mediów.

Przykładem posłużenia się mediami w celu kreowania nastrojów w społeczeństwie rosyjskim jest Święto Jedności Narodowej (День народного единства). Jest to święto związane z usunięciem Polaków z Kremla (obchodzone 4 listopada, dla uczczenia wydarzeń 1612 r.). Zostało ono ustanowione w grudniu 2004 r., a co ciekawe i bardzo ważne, zastąpiło święto wybuchu rewolucji bolszewickiej z 7 listopada, która miała miejsce w 1917 r. Zatem stworzono symetrię powagi obu historycznych wydarzeń, a nawet uznano priorytet 1612 roku. Można zadać pytanie: jaki był tego cel? Z polskiej perspektywy, okres wydarzeń tzw. interwencji polskiej w Rosji, dymitriad i wielkiej smuty¹⁰, nie budzi przecież większych zainteresowań oraz nie stanowi okoliczności, których powtórzenia by oczekiwano. Nie jest to nawet fakt znany i oceniany w Polsce powszechnie, a raczej podejmowany jedynie w środowiskach badaczy historii politycznej.

Można zakładać, że faktycznym celem ustanowienia tego święta państwowego w Rosji było stałe przypomnienie o fakcie próby przejścia Moskwy przez Polaków, a przez to permanentne promowanie nastrojów antypolskich. W medialnym przekazie dokonywanym na zlecenie reżimu realizowany jest akt sekurytyzacji, a zatem tworzenia poczucia fałszywego zagrożenia ze strony Polski, która w historii zagroziła Rosji. Działanie takie potrzebne jest również dla polistrategii Rosji, w której należy (zdaniem reżimu) uwzględniać wydarzenia historyczne, które mogą się powtórzyć, czyli wymagają przygotowania się, a nawet działań wyprzedzających. I to jest groźne, gdyż powoduje: po pierwsze, autentyczne poczucie zagrożenia w społeczeństwie rosyjskim¹¹, a po drugie,

⁹ Obszerne badania w aspekcie badań, artykułów i raportów dotyczących rozpowszechniania prokremlowskiej dezinformacji przedstawione są w ramach projektu: EUvsDisinfo, <https://euvsdisinfo.eu/pl/> [dostęp: 30.08.2023].

¹⁰ L. Bazyłow, *Historia Rosji*, Warszawa 2010, s. 210–243.

¹¹ Poparcie dla Święta Jedności Narodowej w społeczeństwie rosyjskim w ostatnich latach wynosiło około 70%, <https://fom.ru/Proshloe/14638> [dostęp: 17.04.2023].

jest wykorzystywane jako uzasadnienie: zbrojeń i wojny (którą nazwano „operacją specjalną”). Te elementy propagandy, ale też sekurytyzacji i polistrategii, były obecne w orędziu W. Putina z lutego 2023 r.

Święto Jedności Narodowej i jego promocja w mediach rosyjskich w założeniach reżimu miało jeszcze jeden cel – utrzymanie władzy prezydenckiej przez W. Putina. Media stworzyły fałszywy obraz rzeczywistości, w której po ewentualnym ustąpieniu Putina Rosja pograży się w kolejnym okresie wielkiej smuty (*смутное время*)¹². Podobnie jak na przełomie XVI i XVII wieku, po śmierci cara Iwana IV Groźnego, Rosji zagrozi brak ciągłości władzy, bo w politycznej przestrzeni brak jest lidera, który byłby w stanie zastąpić Putina. Widmo wielkiej smuty, wykreowane przez media, skutecznie oddziaływało na społeczeństwo, które powszechnie zaakceptowało przedłużenie prezydentury Putina, potencjalnie do 2036 roku.

Ciekawym przykładem „dyscyplinowania” mediów były wydarzenia w Rosji z 2019 r. Przypomnijmy, że w 2019 r. było w Rosji około 1500 protestów, z tego największe w Moskwie w obronie praw człowieka i opozycjonisty Aleksieja Nawalnego. W przestrzeni medialnej zaczęto używać słowa – „kryzys”. Zostało ono zakazane przez reżim. Wskazano, również ludziom nauki, że pojęcie „kryzys” jest nadużywane w sposób nieuprawniony oraz nieadekwatny do sytuacji („kryzys” jest wówczas, zdaniem władz rosyjskich, gdy pojawia się sytuacja zagrażająca istnieniu państwa). Ponadto, dla tzw. symetrii przekazu, w mediach przedstawiano bardzo intensywnie tłumienie demonstracji w państwach UE (zwłaszcza w Barcelonie, podczas próby oderwania Katalonii w 2019 r.). Swoboda mediów została też ograniczona prawnie pod pozorem walki z „fałszywymi wiadomościami”, aktami z 2019 i 2022 r.¹³, w których przewidziano wysokie kary pieniężne i karę więzienia.

¹² Zob.: Tezy Wszzechrosyjskiej Konferencji Politologów, Moskwa, grudzień 2019; Траектории политического развития России. Институты, проекты, акторы, Москва 2019.

¹³ Федеральный закон от 18.03.2019 № 31-ФЗ „О внесении изменений в статью 15–3 Федерального закона Об информации, информационных технологиях и о защите информации; Федеральный закон от 18.03.2019 № 27-ФЗ О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях; Федеральный закон от 4 марта 2022 года № 32-ФЗ О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и статьи 31 и 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации (tzw. prawo o wojennej cenzurze).

Rosja ma długą tradycję dezinformacji, skierowanej głównie na wprowadzanie w błąd i wywieranie wpływu¹⁴. Od wybuchu wojny w Ukrainie, zwłaszcza od 24 lutego 2022 r., ale też wcześniej, po aneksji Krymu i rozpoczęciu działań w Doniecku i Ługańsku w 2014/2015 r., mediom w Rosji postawiono nowe zadania: uzasadnienie „operacji specjalnej”, dehumanizację ludności ukraińskiej i usprawiedliwienie rosyjskich strat. W mediach rosyjskich znajdujemy wiele działań w celu realizacji tych zleceń. Wśród dominujących tez w mediach pojawiły się wówczas następujące: Zachód poprzez Ukrainę atakuje Rosję; nie wystarczy mówić po rosyjsku i wyznawać prawosławie – trzeba myśleć jak Rosjanin, inaczej zagraża to Rosji; lepiej polec jako bohater niż być bezwartościową jednostką w społeczeństwie (to był też element wpływu na rosyjskie matki, których synowie giną na wojnie); konieczna jest denazyfikacja i demilitaryzacja Ukrainy. Pojawiały się nawet szokujące plany deukrainizacji¹⁵. Powyżej przedstawiono jedynie wybrane aspekty wykorzystywania mediów w polityce rosyjskiego reżimu. Głównie w odniesieniu do kontekstu polityki wewnętrznej.

Z polskiego punktu widzenia istotny jest również obraz Polski w rosyjskich mediach. Niektóre przykłady zostały już poruszone (np. Święto Jedności Narodowej). W ostatnich latach (do wojny w Ukrainie) w mediach pojawiały się zwłaszcza dwa antypolskie tematy. Pierwszy dotyczył nieuprawnionej, w opinii Rosji, próby odzyskania samolotu po katastrofie w Smoleńsku. To, zdaniem rosyjskiego reżimu, miało być wykorzystane przeciw Rosji i służyć przygotowaniu „fałszywych” dowodów na udział Rosji w zamachu. Do 2022 r. był to właściwie główny przedmiot tzw. polskich spraw, znany w powszechnej opinii Rosjan.

Kolejnym przykładem wykorzystania mediów do podnoszenia antypolskich nastrojów społecznych był aspekt sankcji UE nakładanych na Rosję. Jako inicjatora sankcji wskazywano Polskę, i to na Polskę przekierowywano niezadowolone społeczne spowodowane niedobo-

¹⁴ A. Demczuk, *Trucizna nasza powszednia. Jak Kreml zawłaszczył internet i „zdemokratyzował” dezinformację*, <https://www.stopfake.org/pl/truczina-nasza-powszednia-jak-kreml-zawlaszczyl-internet-i-zdemokratyzowal-dezinformacje/> [dostęp: 28.08.2023].

¹⁵ Artykuł T. Siergiejcewa, *Co Rosja powinna zrobić z Ukrainą?*, na łamach RIA Nowosti, 3.04.2022. Zob. На сайте РИА Новости вышла колонка о необходимости «деукраинизации» Украины, <https://meduza.io/news/2022/04/04/na-sayte-ria-novosti-vyshla-kolonka-o-neobhodimosti-deukrainizatsii-ukrainy> [dostęp: 30.08.2023].

rem pewnych towarów. Nawet słabość gospodarczą Rosji uzasadniano działaniami Polski w UE, co było argumentowane również faktem, że Polak – Donald Tusk, był wówczas szefem Rady Europejskiej, która podejmowała antyrosyjskie decyzje. Oczywiście jest, że obecnie Polska jest przedstawiana jako lider działań przeciw Rosji w Ukrainie. Jest to temat na rozważania w odrębnym artykule.

Media a demokracja i naczelnne wartości w państwie

Swoboda działania mediów jest bezwarunkowa, jeśli dany reżim uznamy za demokratyczny. Często jest ona gwarantowana konstytucyjnie, jak np. pierwszą poprawką do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, czy art. 14 w Konstytucji RP z 1997 r.¹⁶ Zauważmy równocześnie, że w odbiorze pluralistycznego społeczeństwa wszelkie działania skierowane na ograniczenie tzw. wolności mediów utożsamiane są z wypaczeniem demokracji, a nawet jej zagrażające. Wszelkie próby ograniczenia wolności mediów przez władze są niebezpieczne, gdyż mogą prowadzić do odejścia od demokracji. Wykazano to na przykładzie Rosji.

Odpowiadając jednak na postawione we wstępie pytanie: czy wolność mediów jest nadrzędną wartością w państwie?, należy odpowiedzieć, że: nie. Nie stoi to jednak w sprzeczności z uznaniem wolności mediów za jedną z naczelnnych zasad ustroju państwa prawnego¹⁷. Natomiast, najważniejszym celem państwa, celem globalnym i ostatecznym jest jego przetrwanie. Bez realizacji tego celu, inne nie mają sensu, są bezprzedmiotowe. Pisał o tym już Platon, a kontynuację i rozwinięcie tej tezy znajdujemy w filozofii politycznej wszystkich kolejnych epok, dochodząc do pozytywizmu prawniczego, dopełnionego w XIX wieku,

¹⁶ Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki, uchwalona 1787, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> [dostęp: 25.08.2023]; Konstytucja RP z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz.483).

¹⁷ Pojęcie „wartości w państwie” jest kategorią odnoszącą się do systemu aksjologicznego, bliższego rozważaniom politologiczno-filozoficznym, które nie mogą determinować zasad ustrojowych – normatywnych *sensu stricto*. Są to odrębne paradygmaty. Nie jest zatem kwestionowany np. przepis art. 14 Konstytucji RP z 1997 r. Warto również wspomnieć, iż sama kategoria „zasady ustrojowej” bywa różnie interpretowana. Zob. np. J. Sozański, *Zasada demokratycznego państwa prawnego w polskiej praktyce prawnej*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2014, nr 4(42), s. 28–40.

gdy potwierdzono znaną już wcześniej maksymę „konieczność nie zna prawa” (*necessitas non habet legem*)¹⁸, czyli przetrwanie i rozwój państwa są najważniejszymi jego celami. O tym, że nie jest to nowy dylemat świadczą na przykład prace Machiavellego czy Botero¹⁹.

Zatem możemy odpowiedzieć na kolejne pytanie: czy swoboda funkcjonowania mediów może być ograniczona w demokratycznym państwie? Tak, może. Swoboda działania mediów jest prawem, ale nie może ono stanowić normy *ius cogens*. Zakres tej swobody może podlegać derogacji, limitacji, można zastosować pewne wyjątki. We współczesnych, demokratycznych reżimach i dojrzałych systemach prawnych, zakres ograniczenia swobody działania mediów określony jest ustawowo i zastrzeżony dla stanów nadzwyczajnych²⁰.

Ustawowo określone są przesłanki upoważniające do ograniczenia swobody mediów. Ich katalog z reguły ma charakter zamknięty. Jest to oczywisty mechanizm obrony demokracji przed nieuprawnionym wpływem władzy na media. Jednak czy przesłanek tych nie należy traktować w sposób bardziej rozszerzający? Czy np. sytuacja zagrażająca egzystencji państwa nie jest przesłanką uzasadniającą większą kontrolę władzy nad mediami? Zatem co może być taką przesłanką?

Odpowiadając na trzecie pytanie postawione we wstępie: wszelkie aspekty zagrażające istnieniu państwa, jego suwerenności, niepodzielności, nienaruszalności granic i innym naczelnym wartościom konstytucyjnym, to przesłanki uzasadniające ingerencję władzy w działania mediów. Przesłanki te usprawiedliwiają dbałość o zachowanie całości systemu aksjologicznego państwa i społeczeństwa. Zatem, są one wyprowadzane z uwzględnieniem wartości określonych normatywnie (zgodnie

¹⁸ Zob. np.: J.M. Sondel-Cedarmas, *Od 'necessitas non habet legem' do racji stanu. Kilka uwag o rewolucji w języku polityki w szesnastowiecznych Włoszech*, „Zeszyty Prawnicze” 2019, nr 19, s. 7–30.

¹⁹ N. Machiavelli, *Rozważania nad pierwszym dziesięcioleciem historii Rzymu Liwiusza*, Warszawa 2009; G. Botero, *O racji stanu*, Kraków 2020.

²⁰ Np. w Polsce w rozdziale XI. Konstytucji RP z 1997 r. oraz ustawach o stanach nadzwyczajnych; Konstytucja RP z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483); Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2002, nr 156, poz. 1301); Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. 2002, nr 113, poz. 985; Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. 2002, nr 62, poz. 558).

z pozytywizmem prawniczym), ale również wyprowadzane mogą być z tych wartości, które konstytuują wielowiekową tradycję narodu, w tym zwłaszcza jego religię, będącą podstawą integracji i impulsem państwowotwórczym.

Odnosząc się do państwa polskiego, posłużmy się dwoma przykładami (z prawa stanowionego oraz tradycji/religii). W Konstytucji 3 maja 1791 r., wśród czterech najważniejszych zagrożeń dla istnienia państwa wymieniano wojnę ościenną²¹. Historia pokazała, że zagrożenie to jest wciąż aktualne, a od 2022 r. szczególnie poważne. W polskiej tradycji wszystkie kryzysy państwowości możliwe były do pokonania poprzez skupienie narodu wokół powszechnie uznawanego autorytetu Kościoła, wspólnoty języka, poczucia przynależności państwowej. Strategia Bezpieczeństwa RP z 2020 r. jako jeden z filarów bezpieczeństwa RP wskazuje na obronę „tożsamości narodowej, zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie”²².

Zatem w sytuacji „wojny ościennej” oraz w aspekcie ochrony naczelných interesów narodowych medialne próby podważania najważniejszych dla społeczeństwa autorytetów (jak np. autorytet Ojca Świętego, autorytet naczelných organów władzy państwowej, jak również służb i instytucji w systemie bezpieczeństwa państwa) i wartości, jest zagrożeniem dla bytu państwa i realizacji jego najważniejszego celu – czyli trwania. W takim kontekście władza ma nie tylko prawo, ale również normatywny i etyczny obowiązek oddziaływać na media i rozpoznać, czy medialny przekaz jest słusznym w demokracji działaniem zgodnym z prawem obywateli do informacji, czy jest jedynie elementem dezinformacji i destabilizacji. Jest to zgodne z koniecznością spełnienia wymogu „odpowiedzialności za słowo”. Napotykamy tu jednak na dylemat zachowania balansu pomiędzy uprawnieniami władz publicznych a zadaniami mediów oraz zasadami państwa prawa a racją stanu.

W niniejszych rozważaniach posłużono się głównie kategorią celów państwa, która jest charakterystyczna dla perspektywy politologicznej²³.

²¹ Zob. Rozdział VII. Król, władza wykonawcza. Ustawa rządowa z dnia 3 maja 1791 roku, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html> [dostęp: 20.06.2023].

²² https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf [dostęp: 15.05.2023].

²³ K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Struktura współczesnego państwa*, [w:] *Spółczesność i polityka*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007, s. 272–277;

Natomiast w naukach o bezpieczeństwie częściej znajdujemy kategorię „interesy narodowe”²⁴. Jednak w obu perspektywach najważniejszym celem, jak i interesem, jest bezpieczeństwo podmiotu, jakim jest państwo. Obecnie coraz częściej spotykamy się z krytyką wolności wypowiedzi mediów w kontekście zagrożenia państwa, a spór zaczyna się skupiać na mechanizmach kontroli mediów²⁵. Jest to również widoczne w dojrzałych i skonsolidowanych demokracjach, jak np. wspomnianych wcześniej Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie kontrola mediów przez instytucje państwowe zwiększyła się znacznie po 2001 r. wraz ze wzmożonym zagrożeniem terrorystycznym i zaangażowaniem w kolejne konflikty. Potwierdzają to liczne raporty oraz coraz częstsze postulaty odejścia np. od precedensu *New York Times v. Sullivan*²⁶. Bez wątpliwości ograniczanie mediów jest kontrowersyjne, mogące budzić wątpliwości natury zarówno prawnej, jak i moralnej²⁷. Jednak powinno być przedmiotem pogłębionego dyskursu.

Zakończenie

Odpowiedzi na postawione we wstępie pytania zostały zawarte we wcześniejszych rozważaniach. Natomiast postawiona hipoteza, zgodnie z którą wolność mediów jest niezaprzeczalną wartością demokracji, jed-

P. Winczorek, *Cele państwa, cele w państwie*, „Rzeczpospolita”, 7.10.2010, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art7375541-cele-panstwa-cele-w-panstwie> [dostęp: 27.08.2023].

²⁴ S. Koziej, *Interesy narodowe jako podstawa Strategii Bezpieczeństwa Narodowego oraz kryterium akceptacji strategii sojuszniczych*, <https://koziej.pl/wp-content/uploads/2020/05/Interesy-narodowe.pdf> [dostęp: 28.08.2023].

²⁵ K. Lorenc, *Wolność mediów a bezpieczeństwo państwa*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 13, s. 139–155.

²⁶ N. Norman-Katz, S. Naseer, *Most U.S. journalists are concerned about press freedoms*, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/05/02/most-u-s-journalists-are-concerned-about-press-freedoms/> (dostęp: 25.08.2023); United States, <https://rsf.org/en/country/united-states> [dostęp: 24.08.2023]; *Should the Supreme Court Reconsider NYT v. Sullivan?*, National Constitution Center, <https://constitutioncenter.org/news-debate/podcasts/should-the-supreme-court-reconsider-nyt-v-sullivan> [dostęp: 22.08.2023]; *New York Times v. Sullivan Podcast*, <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/supreme-court-landmarks/new-york-times-v-sullivan-podcast> [dostęp: 22.08.2023].

²⁷ Zob. Zdanie odrębne Sędziego Trybunału Konstytucyjnego Ewy Łętowskiej od wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt P 10/06.

nak nie może być ona wartością nadrzędną nad zabezpieczeniem trwania państwa, została zweryfikowana pozytywnie.

Jako wnioski końcowe przyjęto, że: swoboda działalności mediów jest jedną ze zdobyczy społeczeństwa obywatelskiego, możliwą do pełnej realizacji jedynie w warunkach demokratycznego reżimu. Media mogą być jednak niebezpiecznym narzędziem kreowania zachowań społecznych, co wykazano na przykładzie Rosji. Swoboda działania mediów może być zasadą jedynie podczas normalnego, czyli bezpiecznego funkcjonowania państwa. Działania mediów nie mogą być sprzeczne z innymi naczelnymi wartościami narodu i zagrażać jego przetrwaniu. Jednak trzeba równocześnie pamiętać, że jest bardzo wrażliwa granica pomiędzy ingerencją władzy w media w celu utrzymania tożsamości i suwerenności państwa, a odejściem od demokracji. Może warto postawić postulat *de lege ferenda* o rozszerzenie przepisów pozwalających na zwiększoną kontrolę mediów? Wolność mediów nie ma przecież jedynie pozytywnych implikacji. Jednak, może raczej ma wybitny autorytet w materii państwa i prawa A. Antoszewski, wykazując, iż wszelkie odchylenia od standardów demokracji (liberalnej), w krótszej lub dłuższej perspektywie nieuchronnie oznaczają jej koniec²⁸. Te dylematy pozostawione zostają ewentualnej dyskusji, w której szczególny szacunek i poważanie należy jest konsensualnym wartościom.

Bibliografia

Antoszewski A., *Doctor Honoris Causa, Universitatis Opolienis. Wykład*, Opole 2023.

Bazyłow L., *Historia Rosji*, Warszawa 2010.

Botero G., *O racji stanu*, Kraków 2020.

Chawryło K., *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telew>.

Demczuk A., *Trucizna nasza powszednia. Jak Kreml zawłaszczył internet i „zdemokratyzował” dezinformację*, <https://www.stopfake.org/pl/truczina-nasza-powszednia-jak-kreml-zawlaszczyl-internet-i-zdemokratyzowal-dezinformacje/>.

²⁸ A. Antoszewski, *Doctor Honoris Causa, Universitatis Opolienis. Wykład*, Opole 2023, s. 38–39.

- EUvsDisinfo, <https://euvsdisinfo.eu/pl/>.
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki, uchwalona 1787, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html>.
- Koziej S., *Interesy narodowe jako podstawa Strategii Bezpieczeństwa Narodowego oraz kryterium akceptacji strategii sojuszniczych*, <https://koziej.pl/wp-content/uploads/2020/05/Interesy-narodowe.pdf>.
- Legucka A., *Dezinformacja jako element wojny informacyjnej Federacji Rosyjskiej – założenia i efektywność*, „Sprawy międzynarodowe” 2020, nr 4.
- Lewicki B., *Rosyjski niezależny portal „Meduza” uznany za „organizację niepożądaną”*, „Dziennik.pl”, 26.01.2023, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/8646578,portal-internet-rosja-meduza-organizacja-niepozadana-zakaz-dzialalnosci.html>.
- Litwin T., Łabędź K., Nieć M., *Czwarta władza, Ujęcie wieloaspektowe*, Kraków 2023.
- Lorenc K., *Wolność mediów a bezpieczeństwo państwa*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 13.
- Machiavelli N., *Rozważania nad pierwszym dziesięcioksięgiem historii Rzymu Liwiusza*, Warszawa 2009.
- Mierzyńska A., *43 portale nadają codziennie antyukraińską propagandę po polsku*, „Oko.press”, 1.05.2022, <https://oko.press/antyukrainska-propaganda-po-polsku-raport-z-sieci>.
- Monteskiusz, *O duchu praw*, Warszawa 2017.
- Musiał-Karg M., Łukasik-Turecka A., *Disinformation in the Media Space During the War in Ukraine: How did Kremlin’s fake news blame Ukraine, the USA and NATO for the Invasion*, [w:] *The War in Ukraine. (Dis)information-Perception-Attitudes*, red. M. Musiał-Karg, N. Lubik-Reczek, Peter Lang Verlag, Berlin 2023.
- New York Times v. Sullivan, <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/supreme-court-landmarks/new-york-times-v-sullivan-podcast>.
- Norman-Katz N., Naseer S., *Most U.S. journalists are concerned about press freedoms*, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/05/02/most-u-s-journalists-are-concerned-about-press-freedoms/>.
- Poparcie dla Święta Jedności Narodowej, <https://fom.ru/Proshloe/146-38>. *Should the Supreme Court Reconsider NYT v. Sullivan?*, National Constitu-

- tion Center, <https://constitutioncenter.org/news-debate/podcasts/should-the-supreme-court-reconsider-nyt-v-sullivan>.
- Sokołowski M., *Media w Polsce. Pierwsza władza IV RP?*, Warszawa 2007.
- Sondel-Cedarmas J.M., *Od 'necessitas non habet legem' do racji stanu. Kilka uwag o rewolucji w języku polityki w szesnastowiecznych Włoszech*, „Zeszyty Prawnicze” 2019, nr 19.
- Sozański J., *Zasada demokratycznego państwa prawnego w polskiej praktyce prawnej*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2014, nr 4 (42).
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf.
- United States, <https://rsf.org/en/country/united-states>.
- Ustawa rządowa z dnia 3 maja 1791 roku, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html>.
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. 2002, nr 62, poz. 558).
- Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. 2002, nr 113, poz. 985).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2002, nr 156, poz. 1301).
- Winczorek P., *Cele państwa, cele w państwie*, „Rzeczpospolita”, 7.10, 2010, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art7375541-cele-panstwa-cele-w-panstwie>.
- Wojtaszczyk K.A., Jakubowski W., *Struktura współczesnego państwa*, [w:] *Spółczesność i polityka*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007.
- Zdanie odrębne Sędziego Trybunału Konstytucyjnego Ewy Łętowskiej od wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt P 10/06.
- Закон о „суверенном Рунете”, <http://duma.gov.ru/news/51194/>.
- На сайте РИА Новости вышла колонка о необходимости «деукраинизации» Украины, <https://meduza.io/news/2022/04/04/na-sayte-ria-novosti-vyshla-kolonka-o-neobhodimosti-deukrainizatsii-ukrainy>.

Послание Президента Федеральному Собранию, 21.02.2023, <http://kremlin.ru/events/president/news/70565>.

Траектории политического развития России. Институты, проекты, акторы, Москва 2019.

Федеральный закон от 18.03.2019 № 27-ФЗ О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях.

Федеральный закон от 18.03.2019 № 31-ФЗ О внесении изменений в статью 15–3 Федерального закона Об информации, информационных технологиях и о защите информации.

Федеральный закон от 4 марта 2022 года № 32-ФЗ О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и статьи 31 и 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации (tzw. prawo o wojennej cenzurze).

The Media in the Service of the Regime. The Example of Russia and Challenges to Democracy

Abstract

The subject of the article are the media. The activity of the media was analyzed in the context of their use to achieve the goals of the undemocratic regime. Considerations were also made on the admissibility of limiting the freedom of the media in democratic regimes. The relationship between the activities of the media and state security was adopted as the leading context. Answers were sought to the following questions: is freedom of the media the main value in the state?; can the freedom of the media be limited in a democratic regime?; if we consider that the freedom of the media may be limited, what conditions must be met for this? As a hypothesis, it was assumed that: freedom of the media is an undeniable value of democracy, but it cannot be a superior value over securing the survival of the state. The following methods were mainly used: institutional and legal, comparative and systemic. One of the main conclusions is that: freedom of action of the media can be their privilege only during the normal, i.e. safe functioning of the state, and the actions of the media cannot be contrary to the supreme values of the Nation and threaten the survival of the state.

Keywords: media, Russia, political regime, state security